

BERGEN MUSEUMS MYNT- OG MEDALJESAMLING

Henrik v. Achen

I det følgende gis en beskrivelse av Bergen Museums mynt- og medaljesamling og dens historie siden 1825 og inntil i år, 2006. Det gjelder samlingens etablering og vekst, dens konservatorer gjennom tiden, og arbeidet med dens ordning, oppbevaring og formidling. Endelig gis et riss av den satsingen på medaljer som fremover vil profilere arbeidet med både innsamling, forskning og formidling.

Helt fra grunnleggelsen av Bergen Museum var mynter og medaljer blant de gjenstandene som man uttrykkelig ønsket å samle inn. Ja, allerede før selve grunnleggelsesdagen hadde museets grunnlegger, stiftamtmann W.F.K. Christie, egenhendig laget en liten fortegnelse over 15 mynter, 14 danske samt muligens en tyrkisk, fra tidsrommet 1583-1778 som han hadde ”bestemt at give til et Musæum i Bergen”.¹ Den må være skrevet før museets grunnleggelse, og således kan vi nesten si at Mynt- og medaljesamlingen² i Bergen ble grunnlagt før museet! Det kan da heller ikke undre at helt fra begynnelsen, da W. F. K. Christie den 25. april 1825 innbød interesserte til et selskap hvis formål skulle være å skaffe Bergen et ”Musæum af Oldsager og Konstsager, og et Naturaliekabinet”, ble mynter uttrykkelig nevnt blant de gjenstandene som det nye museets samlinger skulle romme. Mottak av mynter og medaljer – både gamle og forholdsvis nye - dessuten innkjøp av dem og bytte med dem, var således fra starten en sentral del av Bergens Museums virksomhet. Nesten umiddelbart ble arbeidet med mynter utvidet til også å omfatte medaljer, ja, den første medaljen ble allerede innen utgangen av 1825 innlemmet i museets samlinger. I dag (2006) omfatter museets Mynt- og medaljesamling følgende gjenstandsgrupper: Mynter, sedler og andre betalingsmidler, medaljer, ordener og ordenstegn, jakkemerker, segl, signeter, seglavtrykk og gipsavstøpninger av især antikke *gemmae*. Alt i alt en nokså mangfoldig samling, en mangfoldighet som altså ikke er av ny dato ettersom Myntsamlingen allerede innen grunnleggelsesårets utgang også omfattet medaljer og sedler.

Arbeidet med en forbedring av samlingens fysiske rammer begynte i 2001, men pågår fremdeles i 2006. I likhet med dette arbeidet, skal refleksjoner omkring kriterier for supplering av samlingene, valg av satsingsområder, nye digitaliseringsprosjekter, utarbeidelse

¹ Listen med overskriften ”Designation over endeel Mýndter, som jeg har bestemt at give til et Musæum i Bergen” er udatert, men trolig fra begynnelsen av 1825. Arkiv-signatur F 33.

² Norges eldste egentlige samling var vel Myntkabinettet knyttet til Universitetet i Oslo. I 1817 ble det anlagt ved overtakelse av Selskapet for Norges Vels samlinger, deriblant en liten myntsamling, og ikke minst ved kjøp av 6000 antikke mynter, dubletter, fra Myntkabinettet i København, grunnlagt så tidlig som i 1781. Haakon Shetelig: *Norske museers historie*, Oslo 1944, s. 32.

av hensiktsmessige rutiner og utviklingen av internasjonale kontakter alt sammen bidra til å etablere hva Conrad Schwach allerede omkring 1850 uttrykte ønske om, nemlig ”et tjenlig Apparat for dem, der skulle skjötte Musæets Myntsamling”.³

Mynt- og medaljesamlingens etablering og vekst

Den kanskje første tilvekst ble allerede registrert på museumsdireksjonens møte den 17. august 1825. Prosten i Hardanger og Voss prosti, Niels Herzberg, hadde nemlig allerede sendt inn ”en saare sielden Mÿnt”.⁴ I de første lovene, vedtatt på generalforsamlingen den 1. mai 1833, ble det i §2h direkte nevnt at man skulle tilveiebringe og stadig forøke en samling av mellom annet ”Mÿnter fra ældre og nyere Tider, eller Paster af saadanne”. Myntsamlingen er da også i § 41 nevnt som en blant museets syv grunnleggende samlinger. Det er mulig at medaljene opprinnelig hørte under ”Konstproducter af Metal”, men uansett kom det snart til å utgjøre en del av Mynt- og medaljesamling.⁵ Fra begynnelsen strømmet altså myntene inn til museet. Den 25. august 1825 sendte således en annen geistlig Herzberg, soknepresten i Kvinnherad, Peder Harboe Hertzberg, inn til Bergens Museum ”15 smaae Pakker med Skillemynter, samt 27 forskjellige dansk-norske Banco-Sedler”. Ved sin visitas året før, i 1824, hadde da også biskop Neumann, som jo ble museets første visedirektør, gitt soknepresten i Kvinnherad en meget rosende omtale!⁶ Kanskje hadde Neumann allerede da sett sokneprestens samling av gamle sedler? Dessuten ble tre sølvmynter registrert innkommet fra kansellirådinne Christie på Hop, mens sjøløytnant Falck hadde gitt en tripolitansk kobbermynt og en tunesisk sølvmynt. Som man ser var det helt fra begynnelsen ikke bare tale om antikke mynter, men også om nyere mynter og sedler, altså simpelthen betalingsmidler generelt.⁷

Når nå en jevn strøm av mynter, medaljer og sedler fløt inn til museet, måtte samlingen ordnes og myntene anbringes i egnet inventar. Her kunne man for eksempel la seg inspirere av den katalogen som i 1791 var utgitt av Myntkabinetet i København. Alt i 1825 hadde Bergen Museum mottatt denne katalogen som gave fra Niels Hertzberg: ”et

³ Avslutningen på ”Forerindring” til den håndskrevne katalogen ”over moderne mynter” fra ca. 1850.

⁴ Direksjonens forhandlingsprotokoll, I, fol. 2v.

⁵ Protokoll over generalforsamlingene 1833-1892. Konprodukter av metall var oppført under underpunkt g).

⁶ J. F. Lampe: *Bergens Stifts biskoper og præster efter Reformationen*, II, utg. D. Thrap, Kristiania 1896, s. 333, ad s. 216 til I. Gaveprotokoll I, fol. 102b. Se også direksjonens forhandlingsprotokoll, I, fol. 2r.

⁷ Direksjonens forhandlingsprotokoll, I, fol. 2r og 3v. Således fikk man også fra Hr. Johan Jacob Kruse i Bergen mellom annet ”nogle franske Afsignater”, Gaveprotoll I, fol. 152b, og fra Hr. Carl E. Rønneberg i Ålesund ”en Sextenskillings Seddel fra Aaret 1713” ibid. fol. 165a.

Pragtexemplar af Beskrivelse over det kongl: danske Mÿntcabinet, i 2 Folio=Bind”.⁸ Man måtte også skaffe seg noe å ha myntene i. Heldigvis fremgår det i så måte av museets gaveprotokoll at snekkerlauget i Bergen nokså umiddelbart ga ”et stort Skab til Myndter, hvis Værdi udgjør 30 Spd”. Skabet ble malt i februar 1826, et tiltak som kostet museet 3 speciedaler og 60 skilling.⁹ Vel 33 speciedaler var ingen ringe sum omkring 1825, og slik fikk man altså plass til den samlingen som nå var under rask oppbygging. Med jevne mellomrom fikk man tilvekster. Således mottok museet fra en hjemlig norsk sammenheng den 16. november 1827 fra skoleelev Anders Daae 38 brakteater og mynter, funnet i ruinene av Tønjum stavkirke i Lærdal i Sogn. Eller fra fjernere himmelstrøk, året etter den 31. januar, fra oberstløytnant Voitel i Barcelona: 25 antikke romerske og spanske kobbermynter foruten 11 nyere spanske og franske kobbermynter.¹⁰ På generalforsamlingen i 1833 ga Christie en oversikt over museets samlinger, der det ble anført at Mynt- og medaljesamlingen da omfattet 3000 stykker i gull, platina, sølv og kobber.¹¹

Samlingen ble ikke bare supplert ved innkomne gaver, men museet var selv aktivt i markedet. Allerede i 1839 kjøptes det for eksempel på en auksjon i Christiania etter en viss Glukstad til museets myntkabinett i alt 29 mynter, hovedparten angelsaksiske. Likeledes finnes det en liste over en liten samling romerske denarer som kunne kjøpes i Frankrike. Listen omfatter 20 mynter med kort beskrivelse og stykkpris. Listen er ikke underskrevet, men stammer trolig fra 1850-årene og er skrevet av Conrad Schwach. Den slutter slik: ”kjøbes disse under Eet, antager jeg, at de ville faaes for 150 höist 200 francs. Enkelte stykker ere forholdsviis dyrere”.¹²

Imidlertid var det ikke bare ulike former for betalingsmidler som kom inn til Bergens Museum i disse første årene, men også medaljer. Allerede fra begynnelsen kan gaveprotokollen fortelle om medaljer: Christie selv ga et eksemplar av den medaljen som ble

⁸ Direksjonens forhandlingsprotokoll, I, fol. 2v. Av en fortegnelse, datert 11. november 1826, over de bøkene som Christie allerede da hadde kjøpt inn til Bergen Museum, fremgår det at han hadde kjøpt to av Ramus’ verker, arbeidet om Knud den Helliges mynter, og hans tobinds *Catalogus numorum*, over antikke mynter, tobindsverket kostet hele 15 riksdaler.

⁹ Ibid. fol. 190r. Regnskapsprotokoll I, s. 27, 28. feb. 1826. Den 30. desember 1828 innsendte Voitel også ”en romersk Mÿnt af Drusus og Germanicus”, mens sokneprest Fleischer i Lyster den 26. februar 1829 sendte inn ”13 antiqvæ Mÿnter, fundne under Gulvert i Aardals Kirke, Bÿglands Præstegjeld, Christiansands Stift” i tillegg til 6 andre sølv- og kobbermynter, fol 6r. Det gjelder altså Årdal kirke, Grendi i Otredal prosti, der det i 1828 hadde blitt bygget ny kirke.

¹⁰ Fortegnelse over gaver til museet 1827-49, fol. 3r-v.

¹¹ Brunchorst 1900, s. 71.

¹² Da det på listen for eksempel figurerer en mynt fra Didius Julianus’ korte regjeringstid, og fra keiser Getas, uten at disse nevnes i den første katalogen fra 1848, har museet enten ikke kjøpt disse myntene, eller listen må dateres til etter 1848. På sitt møte den 24. juli 1854 måtte imidlertid antikvarisk avdelings styre avslå å bruke 100 Speciedaler til å kjøpe en samling ”antiqvæ og moderne Mÿnter, i alt 1.172 Stk.”, Antikvarisk avdelings forhandlingsprotokoll 1853-1906, fol. 1v, møte den 24. juli 1854, sak 1.

preget ved Norges og Sveriges forening som dobbeltmonarki. Gaveprotokollen nevner også for eksempel en tidlig innkommet ”Bronze-Medalje for Thorvaldsen”¹³ eller et eksemplar av den sølvmedaljen som i 1715 ble gitt ut i anledning Stralsunds beleiring.¹⁴ Den tidligste medaljen var kanskje den som direksjonen på sitt møte den 6. desember 1825 registrerte som gave fra kansellirådinne Christie på Hop, som jo tidligere hadde gitt tre sølvmynter: ”en Sölv medaille, vægtig 3 Lod 5 Qvintin”. I gaveprotokollen er den nøyere beskrevet. Nemlig foruten metall og vekt også dette: ”forestillende Fyrsten af Nassaus Forlovelse med en Prindsesse af England 1648”.¹⁵ Noen tilvekster ble utførlig beskrevet, men ellers var det vanlig at nettopp bruk og forhold omkring gjenstanden før den kom til museet sjeldent fremgår av museumsprotokollene. Imidlertid finnes det et stykke gammelt papir som helt tydelig har vært viklet om en medalje, og på papiret er det omkring 1830 skrevet: ”En medaille som viser Tönningens Antagelse blev foræret John N. Wallem af hans Fader til Nytaarsgave”. Her har vi altså proveniensen rimelig godt gjort rede for, i tillegg til motivet – men dessverre ingen medalje.¹⁶

Det var også tydelig at man ikke bare interesserte seg for historiske gjenstander, men også fikk inn samtidig materiale. For eksempel mottok man i 1829 en helt ny medalje, slått i anledning av den såkalte greske frihetskrigen mellom Russland og Tyrkia, 1828-29.¹⁷ Også den førnevnte Thorvaldsen-medalje var jo preget så sent som i 1817.

Dessuten opptrer noe annet ganske tidlig, nemlig de mange gipsavstøpningene som synes å ha utgjort en vanlig del av slike mynt- og medaljesamlinger. Således mottok museet omkring 1830 hele 164 ”Gibs=Aftryk af Medailler og Gemmer” fra stiftsamtskriver Lambrecht i Bergen. En slik tilvekst var da også som vi så helt i tråd med de første lovene. Det var ikke alltid spørsmålet om originalitet som sto sentralt, men muligheten for å erverve seg en art gjenstandsmessig oversikt over områder, altså det representative og kunnskapsformidlende, mer enn opptatthet av det originale som sådan. Derfor var tegninger og beskrivelser av antikviteter og oldfunn helt fra 1825 samlingsobjekter på linje med originale gjenstander. Dette var i samsvar med forestillingen om at museet som dannelsesinstitusjon skulle kunne gi sine besøkende undervisning og kunnskap like vel som opplevelse av en virkelighet. Folkeopplysningstanken sto sterkt, og Christie hadde da også i

¹³ Gaveprotokoll I, fol. 109v. Det dreier seg om en typisk nyklassisistisk medalje av en forholdsvis ung Thorvaldsen med innskriften ”A Genio Lumen”, preget i 1817 og signert ”Brandt Novig. F. Diam. 37 mm. Den finnes faktisk i to eksemplarer i samlingen.

¹⁴ Ibid. fol. 1r og 330r.

¹⁵ Ibid. fol. 323r, forhandlingsprotokoll I, fol. 4v.

¹⁶ Den nordtyske festningen Tönningen ble erobret av dansk kongen i 1714. Medaljen har foreløpig ikke dukket opp i museets samlinger og finnes ikke opptegnet i medaljekatalogen fra 1876

¹⁷ Ibid. fol. 463a.

sin innbydelse til å grunnlegge museet uttrykt ønske om at ”Samlingen vil kunne tjene til at udbrede Lys i den norske Historie”. Mynter var særskilt nevnt i Christies innbydelse, men museet skaffet seg altså også avstøpninger og kopier av sjeldne gjenstander, for eksempel avstøpninger av sjeldne mynter, innlemmet i samlingene på linje med originaler. Det var således ikke så rart at Christie alt i 1826 kjøpte inn for to riksdaler ”ægte og uægte folium til brug ved Forfærdigelsen af Copier eller Aftryk af Mýnter”.¹⁸ Da Schive i 1854 hadde fått i oppdrag å lage en katalog over de dansk-norske myntene, fikk han derfor også anledning til for museets regning å bruke inntil 10 speciedaler til ”Mynt-Aftryk, for at udfylde enkelte huller i samlingen”.¹⁹ En eldre katalog, trolig Bredo Morgenstjernes 1876-katalog, har innledningsvis følgende tekst: ”NB. Fortegnelsen indeholder Intet om de talrige Tinfoлиеaftryk der for en del danne Hr Toldkasserer Schives forhenværende Samling”.²⁰ Således var det klart at man med samlingene ville gi en grunnleggende oversikt over mynt- og medaljehistorien, basert på eksemplarer, i stedet for å holde seg strengt til originalt materiale.

Også sigiller og signeter kom inn de første årene, fra København for eksempel en sigill av messing som var funnet i jorden på Møn, og fra Nordfjord en annen, funnet på gården Hegge.²¹ Det var imidlertid først omkring 1998 at seglavtrykk og signeter m.m. formelt ble overført fra Bysamlingen til Mynt- og medaljesamlingen.²² Fra Lehmkuhls dødsbo hadde Bysamlingen tidligere mottatt en samling lakksegl, men den store samlingen er i så måte ”Den Grundtvigske seglsamling” som kom inn til museet omkring 1920. Den består av omtrent 7000 originale heraldiske lakksegl fra siste halvdel av 1600-årene og frem til et stykke inn på 1800-tallet.

Som nevnt innledningsvis, rommer Mynt- og medaljesamlingen også ordenstegn. Strengt tatt skal jo de fleste leveres tilbake ved mottakerens død, men museet har likevel en samling slike. Således mottok samlingen for eksempel i 1949 statsråd Kristoffer Lehmkuhls ordener og hederstegn (fig. 1), i 1968 en samling medaljer og ordensbånd som hadde tilhørt major Alfred Martens, og så sent som i 2001 en rekke medaljer og ordener fra meteorologen Vilhelm Bjerknes (fig. 2).

¹⁸ Fortegnelser over innkjøpte bøker, datert 11. nov. 1826 fol. 2r.

¹⁹ Antikvarisk avdelings forhandlingsprotokoll 1853-1906, fol. 2r, møte 21. november 1854, sak 3.

²⁰ Katalogprotokoll, norske, utenlandske og antikke mynter, signatur BMA F 26, etter all sannsynlighet utført av Morgenstjerne i 1876, ajourført frem til omkring 1900, s. 1.

²¹ Ibid. fol. 244b og 388b.

²² Dette gjaldt imidlertid ikke segl og signeter knyttet til laugssamlingen, de ligger fremdeles under Bysamlingen.

Fig. 1
Statsråd Kristoffer Lehmkuhls storkors av St. Olavs orden som han mottok i 1935. Gitt som testamentarisk gave i 1949.

Selv i perioder der det knapt ble arbeidet med samlingene opphørte virksomheten aldri helt. I slutningen av august 1866 skrev Schive for eksempel til museet og gjorde oppmerksom på at det omtrent en kilometer utenfor Stavanger var gjort et betydelig funn av mynter fra 900-årene, og han mente at museet burde sikre seg dette – hvilket antikvarisk avdelings styre da også straks besluttet seg til.²³ Om arbeidet med myntsamlingen i stadig mindre omfang utgjorde de ansattes hovedinnsats, kom det dog jevnlig inn nye mynter og medaljer til museet.

Fig. 2
Det "Svenska sällskapet för antropologi och geografi"s gullmedalje, på 92,5 gr. rent gull, gitt til Vilhelm Bjerknes i 1939. Diam. 56 mm. Gitt som gave til Bergen Museum i 2001.

²³ Antikv.avd. forhandl.protokoll, fol. 3v, møte 3. september 1866.

For å gi et inntrykk av tilveksten gis her et eksempel fra året 1878²⁴:

Den 10. januar mottok museet "Tre Bankrepresentativer: 50. 5 og 2 Gulden fra 1866, München; ubrugte Exemplarer, der nu ere satte du af Cirkulation".

Den 4. februar: "En forgyldt ensidet Sølvmedaille præget i Anledn. Den for sin høie Alder bekjendte Drachenberg. rar".

Den 7. mars: "10 Øre svensk 1872".

Den 1. april mottok museet fra kommandørkaptein Laus: "Sex romerske Mynter, to arabiske, en venetiansk(?) En usikker do. Og fem, hvis Præg ikke længer er til at bestemme. Opgravede i Ruinene af Ephesus. to franske Assignater fra 1793 og 1794".

Den 2. april fikk man fra Johnsen i Haugesund: "En kobbermynt fra Marokko 1867".

Den 3. april fra enkefru Schnelles bo: "En Daabsmedaille i Sølv".

Den 7. april en pengeseddel fra Buenos ayres. Aar 1841.

Den 25. april "En moralsk Medaille i Sølv, en Nadvermedaille - do., en i Anledn. En Kirkerestaurasjon - do., en i Anledn. Carl XI Kroning - do.", disse fire ble kjøpt for i alt 10 kr.

Den 13. mai fra lege Nicoll: "En svensk Sølvdaler 1824".

Den 18. mai fra skreddermester G. Ulsch: "18 Smaamynter af Sølv og 13 do. af Kobber".

Den 20. mai fra Skibskaptein S. Simonsen i Bergen: "En Sølvmynt fra Malta 1757 og en liden romersk Mynt hvis Legende ikke længere kan udskilles. Denne sidste Mynt er f: i Philippsville, Algier".

Den 29. mai fra sakfører C. Platou ved lege Nicoll: "En engelsk Jetton af Messing". Samme dag av Nicoll selv 6 kobbermynter og av kjøpmann Larsen 3 slike.

Den 17. juni fra overlege Danielsen: "1/2 Øre svensk 1867".

Den 25. juni fra lege Nicoll: "1 Øre 1875", og samme dag fra konstituert amtmann Sten: "1/32 Spd. Sølv 1852".

Den 29. juni fra maler Ulfsten: "En Siegesthaler", fra lege Nicoll: "1/8 R. Spd. 1833", og ennå samme dag fra bokhandler Ramisch: "En centesimo Uruguay 1869. og 3 Rigsbankskil. 1842".

Den 2. september fra tollbetjent Christie i Larvik: "Medaille i Anledn. Sveriges og Norges Forening., Do. for Agerbrug, Do. Carl-Johans Kroning, Do. (Carl Johans) Død, 2 Decorationer af Nordstjerneordenen baarne af Stiftamtmand Christie.

Den 6. september fra Constantin, konsul i Fécamp: "Ni og tredive Sølvmynter og ni og femti af Kobber, alle franske og tilbyttede mod et Antal norske af Sølv og Kobber".

Den 21. september fra kaptein Dahl: "1/2 svensk Øre 1853". Samme dag fra apoteker Ellermann: "4 Sølvmynter og 5 af Kobber – alle smaa".

Den 10. oktober fra Johan Olsen: "III Pfennig aus Wismar og 1 Skilling dansk 1676".

Den 12. oktober fra generalmajor Fr. L. Kloumann: "Exemplar i Tin af den til Erindring om Slaget paa Bergens Vaag 10. Aug. 1665 støbte hollandske Medalje". Samme dag av Oven Øfsttun: En do. i Messing af en Medalje over Frederik den Store af Preussen 1757".

Den 14. oktober fra Joh. Koren: "En moderne ægyptisk Kobbermynt".

Den 16. oktober fra skipskaptein Kahrs: "tyve Mynter af Kobber, en af Sølv, ... Kobbermynterne fra Marokko, den af Sølv fra Russland". Samme dag innløp også oversendelsen av mynter fra Den kgl. Mynt på Kongsberg: fem pengeverdier for de fem siste årene, altså i alt 25 nye mynter.

Den 20 oktober fra Richard Johnsen: "Forsk. Gamle danske og norske Sølvmynter".

Den 23. oktober fra skoleelev P. Olsen: "1/6 Øre 1669 og en engelsk Sølvmynt fra 1808".

Den 31. oktober fra skipskaptein Keller: "22 antikke Mynter indkjøbte i konstantinopel og Odessa".

Den 10 desember fra konsul Grip: "Bronsemedalje til Minde om Keiser Alexander af Ruslands Kroning 1826. Liden Sølvmedalje, Adv. en Rose, Rev. En tydsk Inskription. 1 Penny fra Georg III. Slidt Exemplar".

Her opptrer altså en ytterst variert tilvekst av 251 mynter, 12 medaljer, 4 pengesedler, 2 ordenstegn, en jetong og en tinnkopi. I tillegg til tinn var gull, sølv, kobber og messing representert som materiale. Selv om de 98 franske myntene fra konsulen i Fécamp ble byttet mot 98 stykker fra samlingene, og med den usikkerhet som ligger i omfanget av Richard Johnsens donasjon, var altså den samlede tilvekst nærmere 200 gjenstander.

I tillegg til å motta slike gaver, iblandet enkelte mindre innkjøp, fortsatte Den historisk-antikvariske avdeling ufortrødent sitt arbeid med å utvikle samlingene. Illustrerende

²⁴ Se en egen fortegnelse 1878, sammenholdt med gave og kjøpsprotokoll 1869-78, F21, fol. 58v-59v.

er i så måte en innføring i avdelingens journal for den 20. april 1876: ”Skrivelse fra Conservator Morgenstjerne, hvori han indstiller paa Kjøbet af Proprietær G. Krohns Mynt og Medaljesamling, der er at erholde for dens Metalværdi, der foreløpig er beregnet til 674 Spd. og saaledes at Betalingen erlægges i aarlige Afdrag paa 50 Spd. Værdien af den del af Samlingen, som har størst Interesse for Museet opgives til 242 Spd., medens andre Mýnter af 67 ½ Spd. Værdi tillige ansees ónskelige at beholde, imedens resten antoges at kunne tilbydes andre Myntsamlinger eller Antikvitethandlere, og hva der ikke paa denne Maade kan afhændes kunne sælges til Indsmeltning”.²⁵ Her er det selvsagt interessant å konstatere den ytterst pragmatiske holdningen som gjorde seg gjeldende: man tok hva man ville ha og solgte resten. I dag ville en slik holdning bryte med både etikk og praksis innen museumsvirksomhet.

Ellers var det også i 1876 at Finansdepartementet som svar på en søknad fra museet ved kgl. resolusjon av 13. september bestemte at det fremover hvert år til Bergens Museums myntsamling skulle gis et gratis eksemplar av hver av de myntene som den norske stat lot prege.²⁶ Fra Bergens Museums anerkjente oppland kom det også fortløpende inn en rekke mynter. Således oversendte Oldsaksamlingen i Kristiania den 26. mars 1889 hele 170 mynter og brakteater fra Hopperstad stavkirke i Sogn.²⁷ En løs liste, datert 10. januar 1894, altså i konservator Gabriel Gustafsons tid, med overskriften ”Foreløpig summarisk optælling af Museets Myntkabinett”, gir følgende omfang på Mynt- og medaljesamlingen: 9048 mynter, 818 medaljer og 244 sedler, altså totalt 10.110 gjenstander. Senere forsøkte den antikvariske avdelings styre dessuten å skaffe private bidrag til innkjøp på Lyngs myntauksjon i København. Dersom dette skulle lykkes besluttet man på møte den 5. april 1899 å disponere 500 kr. av avdelingens annuum til dette formålet.²⁸ Et vesentlig tilvekst kom så i tillegg med

²⁵Protokoll for Historisk-antikvarisk avdeling 1876-84, fol. 29. Selv om man altså bare selv ville beholde for knapt 300 speciedaler, var dette et stort beløp, 1200 1876-kroner. Samtidig sendte han for øvrig en liste over denne samlingens dubletter og deres priser, åpenbart med henblikk på salg. Gjeldsbrev til Krohn på 657 speciedaler ble underskrevet av museet den 15. mai 1876. Den 26. august sendte man en liste over dubletter til salgs til Myntkabinettet i Kristiania og Vitenskapsmuseet i Trondheim, Arendals museum og to private myntsamlere, se *ibid.* fol. 101f.

²⁶ *Ibid.* fol. 31 og 99. Det var den midlertidige konservatoren, Bredo Morgenstjerne, som hadde oppfordret til dette for at man kunne ha en fullstendig rekke av alle norske mynter – og for å komme i samme situasjon som Universitetets Oldsaksamling i Kristiania. Brevet ble sendt departementet den 26. april 1876. Som foreløpig siste forsendelse i denne lange rekken kom myntene utgitt i 2005 til Mynt- og medaljesamlingen den 28. august 2006.

²⁷ Antikvarisk avdelings journal 1888-91, jnr. 20/89.

²⁸ *Ibid.* Fol. 12r.

overlærer N. Th. Wallems testamentariske gave i 1908 på omtrent 700 mynter og medaljer.²⁹ Ut fra de tallene vi har omfattet samlingen omkring 1910 nesten 15.000 mynter og medaljer.

Fig. 3
En nederlandsk gylden, preget av biskop David av Utrecht (1457-96), diam. 23 mm. Mynten stammer fra et funn på Bergenhus av 63 slike gullmynter; en skatt lagt i en liten krukke som ble gravd ned omkring 1490. Forsiden, aversen, har en fremstilling av den hellige biskop Martin av Tours, mens baksiden, reversen, viser biskopens våpenskjold. Innkommet i 1900.

Imidlertid var man nå i økende grad henvist til gaver, og det kan ikke nektes at Mynt- og medaljesamlingen dessuten synes å ha inntatt en stadig mindre fremtredende plass i den historisk-antikvariske avdelings bevissthet. Først i 1926 hadde for øvrig Myntkabinettet i Oslo fått en egen selvstendig lederstilling besatt med en numismatiker. Slik gikk det ikke i Bergen, og det er ikke tilfeldig at Mynt- og medaljesamlingen overhodet ikke ble nevnt da Shetelig i 1944 ga et riss av Bergens Museum.³⁰ Da museet den 30. august 1948 opphørte som selvstendig institusjon og fremover ble en del av Universitetet i Bergen (antikvarisk avdeling ble nå "Historisk museum"), fikk dette på godt og ondt stor betydning for museet, men ikke i seg selv for Myntsamlingen som fortsatte sitt liv i skyggenes dal. Interessant er det likevel at den tross alt lenge bevarte en plass i bevisstheten. I universitetets årbøker hadde den sitt eget, ganske visst korte, kapittel til frem mot 1970. Den var i og for seg også populær hos publikum, og selv om den jevnlig mottok tilvekster, gikk det likevel tungt. Av et brev fra Kolbjørn Skaare fremgår det, trolig litt vel optimistisk, at samlingen i 1962 omfattet anslagsvis 40.000 enheter, og året etter skrev han at selv om det ikke var aktuelt nå, så var en

²⁹ *Bergens Museum 1925*, s. 359. I en eldre ajourført katalog, muligens Morgenstjernes katalog fra 1876, signatur BMA F 26, finnes innført med blyant på alfabetblad Ær, en oppstilling fra mars 1900 av hvilken det fremgår at samlingen da omfattet 13888 stykker.

³⁰ Haakon Shetelig 1944, s. 72f.

egen numismatiker til å ta seg av samlingen både ønskelig og nødvendig.³¹ Universitetets årsmelding fra 1964-65 forteller at ”Den relativt store og kvalitativt verdifulle samling ... har ikke noen selvstendig plass innen museet”... Museets annum tillater ikke systematiske innkjøp, og samlingen økes derfor vesentlig ved de gaver som måtte komme”.³²

Som vi så, har det helt siden begynnelsen vært karakteristisk for Mynt- og medaljesamlingen at den alltid har hatt helt moderne tilvekster. I tillegg til de vanlige forsendelsene fra Den kongelige Mynt, kom for eksempel i nyere tid, i 1955, minnemedaljen for vikingutstillingen i Paris året før, samt en minnemedalje for den tyske arkeologen og direktør for den romersk-germanske kommisjon, Gerhard Bersu (1889-1964) i forbindelse med hans 65-årsdag i 1954. Tilvekst skjedde ellers på så ulike måter: i august 1965 mottok samlingen således en rekke ikke-avhentede utenlandske sedler og nyere skillemynt fra politiets hittegodskontor i Bergen, og i 1981 kunne samlingen forøkes med 6 store akademikermedaljer som hadde ligget på konservator Per Fetts kontor. I desember 1985 ble en stor samling tyske nødsedler overført til Mynt- og medaljesamlingen fra avdeling B (kunst- og kulturhistorie). I betraktning av de ytterst sparsomme midler som sto til rådighet var innkjøp til samlingene selvsagt knapt mulig. Siden 1951 har det vært kjøpt inn fire gjenstander: I 1952 Bernstorffs-medaljen i gull fra 1793, i 1965 en åtte-skilling fra Fr. IV, i 1981 medaljen i anledning av den danske riksantikvar P.V. Glob's 70-årsdag og i 1996 en bysantinsk gullmynt (fig. 4).

Fig. 4
En solidus, gullmynt preget omkring 615 under kong Herakleios av Bysants. Diam.ca. 20 mm. Aversen viser kongens og hans sønn, mens reversen har en fremstilling av det hellige kors. Innkjøpt i 1996.

³¹ Brev fra Kolbjørn Skaare til Historisk museums ledelse, datert 10. august 1962 og 28. februar 1963. I det siste brev ble det også anført at det burde være kontorhjelpe og museumsassistent. For øvrig ble den begredelige situasjonen belyst i en større artikkel om samlingen i Bergens Tidende den 11. august 1962.

³² Universitetet i Bergen, Årsmelding 1964-65, s. 210f.

Tilvekster var det altså ikke mange av i siste halvdel av det 20. århundre – bare Den kongelige Mynt, siden 2003 Det norske myntverket, har vært en trofast årlig giver. De siste større tilvekster var foræringen i 1956 av i alt 160 kinesiske mynter, i 1958 av en samling på 25 utstillingsmedaljer fra det 19. århundre, og meteorologen Vilhelm Bjerknes' medaljer og ordenstegn, i alt ca. 40 stykker, som ble gitt til Bergen Museum i 2001.³³ Med denne siste fornemme donasjonen kunne man nesten tale om et vendepunkt. Som vi skal se, ble medaljer i 2003 et satsingsområde, og i den forbindelse var det naturlig igjen å forsøke å sikre medaljesamlingen en viss tilvekst. Således ble en serie sølvmedaljer med Rosenkransens mysterier, i alt 21 stykker, utgitt av Vatikanet i 2003 allerede samme år ervervet til museet (Fig. 5).

Fig. 5
Floriano Bodini, Italia: Jesus spottes, motiv fra Vatikanets serie av rosenkransmedaljer, her "de smertefylte mysteriene". 2003. Støpt sølvmedalje, diam. 40 mm., vekt 45 gr. Innkjøpt til samlingen i 2003.

Året etter, i 2004, kjøptes 11 bronsemedaljer med religiøse motiver, utført av den engelske medaljekunstneren Elisabeth Koster. Siden har Mynt- og medaljesamlingen i et visst omfang jevnlig kjøpt inn medaljer. Nettopp satsingen på kirkekunst og religiøs kunst, og interessene

³³ Fortegnelsen over "misjonær Marie Monsens gave" på 160 kinesiske mynter er datert 11. juli 1956, og over en "Samling av utstillingsmedaljer etc.", gitt av "TTK", den 25. juli 1958. se et dokumentomslag i arkivet merket "Myntsamlingn, Tilvekst".

til forskningsnettverket ENID, har gjort det naturlig å kombinere forskningsperspektivene ved i særlig grad å satse på religiøse medaljer.³⁴

Samlingens ordning og katalogisering

Ganske tidlig hører vi første gang om at myntsamlingen er ordnet, nemlig når Christie selv på direksjonsmøtet den 21. mars 1826 meddeler at museets gjenstander nå har blitt ordnet og oppstilt, ”Mýntsamlingen blot ved Hr. Sproglærer Forvalds Omsorg”.³⁵ Dette har trolig vært en ganske enkel ordning, men Ludvig Forvalds språkkunnskaper har sikkert vært helt avgjørende for ut fra myntenens og medaljenes innskrifter i det hele tatt å kunne vite hva man hadde. Den første styrer for Myntkabinettet i Kristiania var jo også professor i latin, hvilket var viktig da samlingene der stort sett besto av antikke mynter. Forvalds mange år i Danmark hadde vel dessuten gjort ham kjent med Det kgl. Myntkabinettet i København. Han døde for øvrig kort tid etter at han hadde ordnet museets myntsamling. Man kan undre seg over at hele Forvalds samling etter hans død som testamentarisk gave ikke gikk til Bergens Museum, men derimot til det nye myntkabinettet ved universitetet i hovedstaden.³⁶

Når nå samlingene vokste uavbrutt, ble det selvsagt snart nødvendig å få laget en brukbar katalog. I 1848 kom da den første håndskrevne katalogen over de antikke myntene, ”Raisonnéret Catalog over BERGENS MUSÆUMS Antike Mýnter. Tillige som veiledende Haandbog udarbeidet af Conrad N. Schwach”. Katalogens forord er datert ”Thronhjem i August 1848”. Året etter kom så Schwachs katalog over museets nyere mynter: ”Catalog over Bergens Musæums Moderne Mýnter, tillige som Haandbog i den moderne Numismati[k]”. Forskjellen i utformningen av skriften i katalogenes titler, nemlig henholdsvis klassiserende og gotisk skrift, var selvsagt ikke tilfeldig. Av forordet til den eldste katalogen fremgår det at Schwach hadde lagt opp katalogen etter det systemet som var anvendt i den katalogen, utgitt i 1816, som professor Christian Ramus hadde utarbeidet over de antikke myntene i Myntkabinettet i København.³⁷ Således har mange av myntene referansen R + tall, som altså synes å vise til den danske katalogen. Den løpende tilveksten førte til at Schwach hadde valgt

³⁴ Se Henrik v. Achen: *Vatikanets rosenkransmedaljer*, i: Årbok for Bergen Museum 2003, utg. Bergen Museum, Bergen 2004, s. 64-68, og Eli Heldaas Seland: *Den undergjørende medaljen: Mirakelmadonnaen fra 1830*, i: Årbok for Bergen Museum 2004, utg. Bergen Museum, Bergen 2005, s. 91-93. ENID, European Network on the Instruments of Devotion, ble etablert mot slutten av 2003 og koordineres av Henrik v. Achen, se www.enid.uib.no.

³⁵ Forhandlingsprotokoll, I, fol. 5v. Brunchorst 1900 oppgir på s. 28 feilaktig møtedatoen til 26. mars.

³⁶ Shetelig 1944, s. 33. Det var omkring 1900 skandinaviske mynter og medaljer som for første gang supplerte universitetets myntkabinett med ikke-antikt materiale.

³⁷ Schwach, egentlig dikter, var på dette tidspunktet styrer for myntsamlingen ved Det kgl. norske videnskabers selskab i Trondheim og hadde i 1842 utgitt en oversikt over skandinaviske mynter. Katalogen over nyere mynter ble mottatt av direksjonen i april 1849, se Dir. forhandl. protokoll 1845-51, fol. 125.

ikke bare å lage en fortegnelse over hva museets samlinger omfattet i 1848, men å skrive en katalog som kunne brukes over tid: ”For at nærværende Catalog fortsættelsesviis kan benyttes eftersom Musæets Samling beriges, er det ikke blot skrevet paa bredt Papiir for at den ene Colonne af hver Side kan give Plads for Tilvæxterne; men jeg har anført alle hos Erhell og Ramus anførte Navne paa Folk eller Byer, Konger, Familier, Keisere, Keiserinder, Cæsarer og andre Personer, med en liden geografisk eller historisk Nota under ethvert Navn, og derefter et aabent Rum med et blyants: Vacato der kan udslettes, naar Samlingen faaer en Mynt fra det Sted, den Familie eller den Keiser, fra hvem den ved Catalogets Forfattelse ingen havde”.³⁸ Ideen var altså klar nok, men det finnes ingen senere tilføyelser i margkolonnen, så systemet ble simpelthen aldri fulgt. ”Vacato”, skrevet med blyant, står fremdeles overalt i katalogen.

Etter å ha utarbeidet katalogen over de antikke myntene, skrev Schwach altså en katalog over nyere mynter, de såkalt ”moderne”. Ved ”moderne” forsto han mynter preget etter 1500 eller av fyrster som regjerte til etter 1500. Katalogen rommer også enkelte middelalderske mynter. I innledningen til denne katalogen forklarer Schwach det forhold at middelalderens mynter var lite utforsket med ”at Middelalderens Mynter formedelst deres raae Præg mangler al artistisk Tillokkelse for Øiet”. Her talte en ekte klassisist! Dessuten var metallegeringen ofte slik at myntene ”i Almindelighed findes i en saa forrustet Tilstand, at Præget er næsten ukjendeligt, medens de antike Mynter ofte ere Mesterstykker af bildende Kunst og af saa ædelt Metal, at de, udgravne af Jorden efter Aarhundredenes Hvile, ere næsten uangreben af Tiden”. Endelig og ikke minst hvilte det en slik dunkelhet over middelalderens historie og arkeologi at forklaringen på myntene måtte bli høyst usikker. Alt dette førte til at ”De ældste Myntsamlinger haver derfor ogsaa forholdsviis faa Middelaldermynter, og ved at gjennemgaae Bergens Musæums udenfor de dansk=norske, der haver sit særskilte Catalog, og af hvilke nogle gaaer og i Middelalderens periode, har jeg kun funnet 16 Mynter fra Middelalderen, neml[ig] 9 engelske, 2 franske, 1 keiserlig tydsk, 1 böhmisk, 2 polske og 1 portugisisk (...) Med denne ubetydelige Undtagelse indeholder efterstaaende Catalog kun moderne Mynter (...), og ingen fra de tre nordiske Riger”.³⁹ Også denne katalogen over nyere mynter var beregnet på å skulle kunne romme fremtidige tilvekster, uten at den noen gang synes å ha blitt brukt slik.

³⁸ Katalogens forord, 2. avsnitt. Således fremgår det at Bergens Museum i 1848 hadde for eksempel tre kobbermynter preget under keiser Vespasian, og fem kobbermynter samt en sølvdenar preget under Domitian, men ingen preget under Nerva.

³⁹ Katalogens ”Forerindring”, 3. og 4. avsnitt.

Den egne katalogen over de dansk-norske myntene som Schwachs forord omtaler, ble skrevet av tollinspektør Claus Jacob Schive (1792-1878) i Stavanger.⁴⁰ I et brev av 27. mai 1854 hadde han tilbudt å ”innordne Museets antiqve og middelalders norsk=danske Myntsamling til og med Chr. 3die”, dersom man ville sende dem til ham i Stavanger. På møtet den 24. juli samme år vedtok den antikvariske avdelings styre å ta imot tilbudet.⁴¹ For å forstå denne musealt sett nokså usedvanlige disposisjon må man vite at Schive, bergenser og mangeårig venn av museet, i 1849 til museet hadde solgt sin egen betydelige myntsamling, mer enn 2400 mynter, på særdeles gunstige vilkår for kjøperen.⁴² Fra dette tidsrommet finnes dessuten i museets arkiv to små kataloger, nokså primitivt samlet. Den ene omfatter amerikanske mynter frem til 1863 og en større, med påskriften ”Catalog over Russiske Mynter”, går frem til 1861. Det vites ikke hvem som har skrevet dem.

Når det gjelder medaljene, finnes det en håndskrevet katalog, forfattet av ingeniør Christian Delgobe i 1876: ”Fortegnelse over Bergens Museums Samling af Medaljer”.⁴³ Den organiserer medaljene land for land kronologisk, og er løpende supplert med tilvekstene frem til 1890. Her er for eksempel Stralsundmedaljen fra 1715 oppført under Danmarks Frederik IV, fol. 12v. For øvrig virker katalogen verken spesielt grundig eller helt dekkende, men ingeniøren hadde da også utarbeidet den helt *con amore* for en symbolsk betaling på 200 kr.⁴⁴

Selv om det ikke lengre ble arbeidet like iherdig med samlingen av mynter og medaljer, økte den som sagt stadig i omfang. Etter hvert krevde situasjonen således at museets myntsamling igjen ble ordnet. Det var jo til dette formålet man i 1876 hadde ansatt Bredo Morgenstjerne som midlertidig konservator. Eller som antikvarisk avdeling skrev i april dette året: ”Museets ikke ubetydelige Myntsamling, der hidtil for en meget stor Del har henlagt i uordnet Tilstand, er for Tiden under Ordning af en dygtig og for dette Hverv interesseret yngre Mand”. Morgenstjerne hadde begynt med å ordne de nordiske myntene, men nå var problemet imidlertid at Bergens Museums bibliotek ikke hadde de plansjeverkene han hadde bruk for til bestemmelse av de antikke myntene. Av den grunn håpet man å kunne låne slike verker en måneds tid fra Universitetsbiblioteket eller fra Myntkabinettets håndbibliotek.⁴⁵ Morgenstjernes katalog finnes, ajourført frem til innflyttingen i det nye rommet for

⁴⁰ Protokoll i folioformat, signatur BMA F 25, over dansk-norske mynter frem til 1825, med en enkelt senere innførelse om et funn av mynter og brakteater i Kaupanger kirkes ruiner 1862-63.

⁴¹ Antikv. avd. forhandlingsprotokoll, fol. 1v, møte den 24. juli 1854, sak 2.

⁴² Dir. forhandl.protokoll 1845-51, fol. 108ff. Dessuten finnes det enkelte medaljer og en lang rekke myntavtrykk. På nåværende tidspunkt kan denne protokollen, som ikke engang er halvt utskrevet, ikke forklares.

⁴³ I avskrift av 1878 ved konservatorene A[nders] L[orange] og G[abriel] G[ustafson] og fortsatt av dem.

⁴⁴ Historisk-antikvarisk avdelings protokoll 1876-84, s. 106, skriv til Delgobe den 1. juni 1877.

⁴⁵ Ibid. fol. 99.

myntsamlingen i 1900.⁴⁶ Trolig var det eksistensen av disse rimelig oppdaterte katalogene som bevirket at Einar Lexow i 1925 kunne skrive at myntsamlingen ved århundreskiftet forelå ”i utmerket velordnet stand”, ikke minst takket være Gustafsons innsats, dvs hans ajourføringer av katalogene. Det forelå angivelig omkring 1900 en ny revidert katalog nedskrevet i fire folioprotokoller.⁴⁷

Da museet etter århundreskiftet foretok seg lite med hensyn til en fortløpende ordning av samlingene, ble behovet for en ny katalogisering etter hvert påtrengende. Noen katalog over sedler (fig. 6) finnes fremdeles ikke. Det finnes fra denne tiden et kortkartotek over mynter, medaljer og ordener, men ingen umiddelbar korrespondanse mellom kortene og hvor og hvilken gjenstand det helt presist dreier seg om. Da Falck tiltrådte i 1951 var det typisk nok heller ikke råd til noen ny katalogprotokoll, men bare til et nytt hefte av typen ”Remington stenografiblokk”, for fortløpende notering av tilvekster. Denne enkle tilvekstprotokollen ble da ført fra 1951 til 1987. Det var i Falcks tid, i 1962, at det ble truffet avtale med konservator Kolbjørn Skaare ved Universitetets Myntkabinett i Oslo om at han dette året skulle begynne en revisjon og nykatalogisering av myntsamlingen. Dette gjaldt de norske myntene. Da han foreløpig var ferdig i 1963 var det imidlertid fremdeles stort behov for fortsatt revisjon og katalogisering av hele samlingen.⁴⁸ Og slik er det fremdeles. Siden 1988 har det slett ikke vært ført noen tilvekstprotokoll!

Fig. 6
Tysk inflasjonsseddel, 1 milliard mark, utstedt av understøttelsesinstituttets sparekasse i Altona. På grunn av den galopperende inflasjonen var seddelen bare gyldig i 1 måned, fra 10. oktober til 10. november 1923. Slike sedler er slett ikke sjeldne, de er så vanlige som dødsannonser, men hver eneste

⁴⁶ Protokoll, signatur BMA F 26, 1876, ajourført til 1900. For eksempel rommer katalogen også en liste datert 13. november 1894 med Gustafsons nyordning av de orientalske myntene.

⁴⁷ *Bergens Museum 1925*, s. 358. Da vi ikke har noen ensartet serie, kan det tenkes at Lexow regner med Schwachs to, Delgobes ene og Morgenstjernes ene katalog, i alt fire protokoller (men ikke alle i folioformat).

⁴⁸ Universitetet i Bergen, årsmelding 1961-62, s. 194 og 1962-63 s. 255, arbeidet fant sted sommeren 1962 og i februar og september 1963. Se ibid 1964-65, s. 211. Jf også omtalen i *Bergens Tidende* den 11. august 1962.

forteller om personlige tragedier i et samfunn med traumer som ennå sitter i. Gitt som gave til museet i 1925.

På Skaares foranledning ble det i 1976-77 kjøpt inn fem stålskap med plastbakker til myntene⁴⁹, og disse utgjør i dag hovedinventaret i dagens magasinrom som ble innredet i begynnelsen av 2001. Selv om materialet i dag ligger trygt og greit, gjenstår det således et meget stort ordnings-, systematiserings- og gjenfinningsarbeid. Dette arbeid skal for medaljenes vedkommende etter planen finne sted i 2006-2007, idet medaljesamlingen digitaliseres og gjøres tilgjengelig på nettet.

Konservatorene

Selv om en mynt- og medaljesamling fra starten utgjorde en betydelig del av museets samlinger, gikk det aktive og fortløpende arbeidet med samlingen mer eller mindre i stå omkring 1900. Ikke slik at tilveksten opphørte, men det ble etter hvert arbeidet lite med orden, systemer, katalogisering og oppbevaring. Besynderlig nok kan stagnasjonen for så vidt sies allerede å ha begynt etter at museets virksomhet på generalforsamlingen i 1853 hadde blitt delt i en historisk-antikvarisk og en naturhistorisk avdeling. Hver avdeling skulle ”virke for sitt fag”⁵⁰, og Mynt- og medaljesamlingen ble selvsagt plassert i den historisk-antikvariske avdelingen.

I tillegg til en del utskiftninger i avdelingens bestyrelse var problemet at ansvaret for samlingen alltid fulgte som en art ”sideportefølje” for en konservator som egentlig hadde annet å gjøre. Dermed ble dette ”annet” selvsagt det viktigste. I museets første år ble arbeidet med Mynt- og medaljesamlingen gjort av Ludvig Forvald, Conrad Schwach, senere av Claudius Jacob Schive og Christian Delgobe, og enda senere av A. Eide, altså folk som ikke i og for seg var knyttet spesielt til Bergen Museum, selv om Forvald jo hadde vært blant museets stiftere. Forholdsvis tidlig ble det helt nødvendig å ansette en konservator for å ta seg av den naturhistoriske samlingen og av preparantarbeidet, mens de historisk-antikvariske samlingene ennå en stund ble håndtert i kraft av den generelle kompetanse som det borgerlige dannelsesidealet ga direksjonen og dens bekjentskapskrets.⁵¹ Når dette er nevnt, må det også sies at nettopp et medlem av den historisk-antikvariske avdelings styre lenge sto for interessen for og kunnskapen om myntsamlingen, nemlig tollkasserer Werner Hosewinkel Christie, bror

⁴⁹ Brev fra Skaare til Historisk museum, datert 16. februar 1977.

⁵⁰ Jørgen Brunchorst: *Bergens Museum 1825-1900*, Bergen 1900, tillegg s. 44, se 1855-vedtektenes § 9.

⁵¹ Hva Brunchorst beskriver som ”de antikvariske samlinger kunde man vel endnu raa’ med uten lønnet hjælp”, *ibid.* s. 93.

til museets stifter. Fra 1829 til 1872 satt han i Bergens Museums direksjon og ivaretok institusjonens engasjement innen mellom annet numismatikken.

Likevel ble også de antikvariske samlingene etter hvert så omfattende og mangfoldige at de krevde en egen konservator. I 1873 ble da arkeologen Anders Lorange ansatt ved Bergens Museum som konservator ved den antikvariske avdeling, en stilling han bortsett fra januar-juli 1876 hadde til sin død i 1888. Selv synes han imidlertid ikke å ha gjort mye med myntene, men det var altså i hans tid at Christian Delgobe laget medaljekatalogen, som Lorange da også pliktskyldig fortsatte å føre nye medaljer inn i. For øvrig hadde museet vist sin omtanke for mynt- og medaljesamlingen ved, for ledig gasje etter Lorange fra 1. februar til 15. juli 1876, å engasjere cand.jur. Bredo Morgenstjerne som konservator for nettopp å få ordnet myntsamlingen. Som vi har sett, gjorde han da også det.⁵² I 1889 fikk Gabriel Gustafson konservatorstillingen etter Lorange, men tid til noe særlig arbeid med mynter og medaljer fikk han neppe. Både Lorange og Gustafson var først og fremst aktive innen arkeologien. Likevel skrev Brunchorst i 1900 med en viss beklagelse at Gustafson hadde måttet engasjere seg i arbeidet med den antikvariske avdelings store og mangfoldige samlinger og dermed fikk for liten tid til arkeologien. Den var altså hovedsaken, og noe særlig tid til arbeidet med Mynt- og medaljesamlingen ble det neppe.⁵³ Gustafson brukte de fleste av sine krefter på vitenskapelige undersøkelser og utgravninger, mens det egentlige museumsarbeidet i praksis lå nesten nede.⁵⁴ Ikke desto mindre kunne Einar Lexow i 1925 noe overraskende skrive at myntsamlingen i 1900 var ytterst velordnet, takket være Gustafsons innsats. Han nevner dog papirhandler Eide som var amatørnumismatiker, og det var vel han som utførte hovedparten av arbeidet.

Da Gustafson i januar 1901 fratrådte sin stilling, tok museet konsekvensen av den historisk-antikvariske avdelingens sammensatte natur og ansatte nå *to* konservatorer, en med ansvar for Oldsamlingen, nemlig Haakon Shetelig, og en konservator for Etnografisk samling og Bondesamlingen. Mynt- og medaljesamlingen lå under Oldsamlingen, slik at det ble Shetelig som nå fikk dette som en sideportefølje til arkeologien (og middelalderen). Til dels nokså nødtørftige registreringer ble fortsatt foretatt, for eksempel finner vi et løst folioark med Sheteligs opptegnelser av innkomne medaljer og jetoner i 1901 og 1902, i 1901 således m.a. ”4 tyske medaljer (1 Luther og 3 religiøse)”. Ved justeringene innen den historisk-

⁵² Den 17. juli 1876 oversendte Morgenstjerne “Indberetning angaaende Museets Mynt og Medaljesamlinger og sammes af ham foretagne Ordning”, Protokoll for historisk-antikvarisk avdeling 1876-84, fol. 29.

⁵³ Ibid. s. 236f.

⁵⁴ *Bergens Museum 1925*. En historisk fremstilling, red. av professorkollegiet. Utg. av museets styre, Bergen 1925, s. 335.

antikvariske avdeling i 1912 ble den etnografiske samlingen lagt inn under Oldsamlingen⁵⁵, mens norsk by-, bygde- og etterreformatorisk kirkekunst fremover utgjorde en avdeling for seg. I fremstillingen av Bergens Museums historie fra 1900-1925 beklaget Shetelig og Lexow i så måte at den gamle historisk-antikvariske avdelingen fortsatt ble opprettholdt som én avdeling, for ”med nutidens krav kan ikke mer nogen enkelt videnskapsmand ha den fornødne kyndighet overfor alle avdelingens opgaver i forhistorisk og nordisk arkeologi, kulturhistorie, etnografi og numismatikk”.⁵⁶ Og det ble jo nettopp numismatikkens problem, selv om man i årene frem til første verdenskrig jevnlig skaffet ekstraordinære midler for å kunne ansette midlertidig personal til hjelp med katalogisering og revisjon av samlingene.⁵⁷

Da Shetelig fratrådte i 1942 overtok Johs. Bøe ledelsen; han hadde vært ansatt ved museets arkeologiske undersøkelser siden 1921. Samlivet med arkeologien, som den etnografiske samlingen hadde hatt siden omorganiseringen i 1912, ble imidlertid oppløst ved ansettelsen i 1951 av en ny, egen konservator for den etnografiske samlingen: Kjell Falck. I den forbindelse fulgte ansvaret for Mynt- og medaljesamlingen med over til Falck. Han hadde da denne sideporteføljen frem til han avgikk ved oppnådd aldersgrense i 1988. Den etter hvert kroniske underbemanningen førte til at samlingen i økende omfang ble stemoderlig behandlet. Ut fra et realistisk syn på det menneskelig mulige kan ingen av museets ansatte lastes for dette. Noen registrering av tilvekster ble selvsagt foretatt, og på 1970-tallet ble det som sagt anskaffet nye metallskap, der norske, danske og svenske mynter ble plassert. For øvrig var det Myntkabinettet i Oslo, ved konservator Kolbjørn Skaare, som især i årene 1962-63 bisto med numismatisk kompetanse og noe ordningsarbeid. Alt i alt hadde Bergens Museum simpelthen store problemer med bare i noen grad å ta tilstrekkelig vare på sin mynt- og medaljesamling. Imidlertid var det også Falcks fortjeneste at museets eneste store kulturhistoriske anlagte utstilling av betalingsmidler, ”Juno Moneta”, i 1963 kunne åpnes for publikum.

I 1988 ble så ansvaret for Mynt- og medaljesamlingen lagt til konservatoren ved Kirkesamlingen, Henrik von Achen, uten at dette i seg selv hjalp det aller minste på tingenes tilstand. Når det gjaldt materialets fysiske oppbevaring, fantes det frem til og med år 2000 en rekke tre- og stålskap plassert forskjellige steder i De kulturhistoriske samlings bygning i Haakon Sheteligs plass 10, og en del opphopninger av innkomne tilvekster. Dessuten fantes det en rekke delvis utfylte kartotekkort, men i alt vesentlig var det stor mangel på orden, oversikt og anstendig oppbevaring. Først etter at Kirkesamlingens nye store basisutstilling var

⁵⁵ Ibid. s. 374.

⁵⁶ *Bergens Museum 1925* op.cit. s. 329.

⁵⁷ Ibid.

kommet på plass i 1998 begynte en så smått arbeidet med en anstendig organisering av arbeidet med mynter og medaljer. I 2005 fikk samlingen sin første stipendiat, idet Eli Heldaas Seland ble ansatt for en periode på fire år på et prosjekt om religiøse medaljer i det 19. århundre. Hennes museale arbeidsplikt er knyttet til arbeidet med mynter og medaljer, men især med digitaliseringsprosjektet knyttet til samlingen av medaljer.

Utstilling av mynter og medaljer

Den første utstilling av mellom annet Bergens Museums myntsamling fant sted den 29. mars 1826.⁵⁸ Utstillingen, som bare var åpen for museets medlemmer og velyndere, var også åpen den 30. mars og den 20. april.⁵⁹ Vi må tro, at hva publikum fikk å se var Forvalds oppstilling – kanskje med tekster – av forskjellige mynter, dansk-norske og franske sedler og i hvert fall en sølvmedalje fra 1648, alt sammen utstilt i det nymalte myntskapet.

På møtet den 13. mai 1853 vedtok Bergens Museums generalforsamling at det daglig skulle holdes åpent for alle og ikke bare for museets medlemmer: ”Adgang til at besee Museets Samlinger bør herefter være aaben for alle og enhver”.⁶⁰

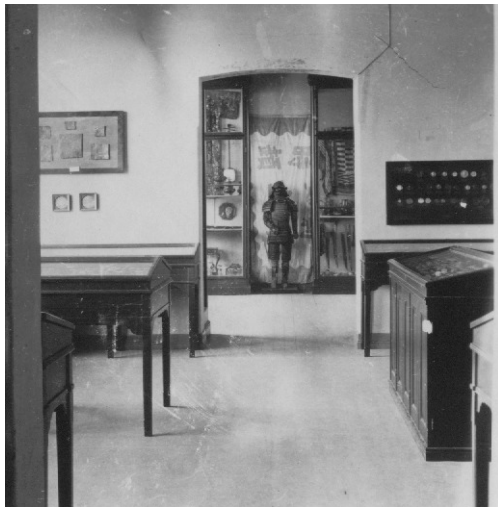

Fig. 7
Mynt- og medaljesamlingens utstillings rom på Bergens Museum omkring 1890.

Det var i forbindelse med innflyttingen i et nytt museumsbygg som sto ferdig i 1866, dagens Muséplass 3, at den historisk-antikvariske avdelingen hos snekker J. Faye hadde gått til bestilling av trolig fire nye pultmontre (”Myntpulte”). Her ble myntene da utstilt mot en

⁵⁸ Det var samme året Myntkabinettet i Kristiania omsider fikk sin første utstilling av sin samling, jf. Shetelig 1944 s. 32f.

⁵⁹ Brunchorst 1900, s. 29.

⁶⁰ Protokoll over generalforsamlingene 1833-92.

fløyelsbunn. På møte i avdelingens styre den 9. mars 1866 ble det protokollført at ”Saasnat Fygtigheden i Musebygningen tillader Indflytning vil de blive indbragte, for at indsætte Glas – og at lade dem male”.⁶¹ Disse nye, lave pultmontrene gjorde det mulig å stille ut mange mynter og medaljer slik at de lett kunne betraktes av publikum. Mynt- og medaljesamlingen var da utstilt i et eget rom. Etersom samlingen vokste, ble det i 1875-76 nødvendig å bestille ”3 Pultskabe til Myntsamlingen” hos snekker Algaard som sendte museet regning for skapene i april 1876.⁶² På innsiden av medaljekatalogen fra 1876 står da også skrevet med blyant: ”Aug. 1894 i medaljepulten udstillet på d. N.Sv.D. (Norsk, svensk, dansk) side 377 st. deraf 6 i guld På d. udenl. side 336 st. deraf 2 i guld” (fig. 7). Slikt kunne selvsagt friste til tyveri, noe museet fikk erfare. Den 12. november 1876 skrev konservatorene Lorange og Hysing at en del gangbare mynter hadde blitt stjålet fra en av pultmontrene. Allerede åtte dager senere var tyveriet imidlertid oppklart: det var fire gutter som hadde vært på ferde.⁶³

I forbindelse med at museumsbygningen ble utvidet med de to sidefløyene i 1898, ble det mulig å tildele myntsamlingen et nytt rom i museets 1. etasje. Den nye utstillingen ble montert i august 1900 som del av hele den antikvariske samlingens nyordning etter en plan behandlet alt i 1899.⁶⁴ Trolig var Eide hovedmannen bak dette arbeidet. Mynter og medaljer ble fremvist i pultmontre og veggmontre, mens samlingen som sådan var ordnet i magasinskap, trolig pultskapene fra 1876, i selve utstillingen. Å dømme etter et gammelt fotografi fantes seks pultmontrer og et skap i rommet.⁶⁵

Da museets kulturhistoriske samlinger i 1927 flyttet inn i den nye museumsbygningen i Haakon Shetelig's plass 10, fikk samlingen av mynter og medaljer etter hvert plass i et mindre rom i 4. etasje, utstilt i 4-5 nye pultmontre. Et fotografi fra 1939 viser en slik monter med medaljer og et par ordenstegn, i alt 83 gjenstander, ordnet i lange rekker med en meget kort tekst til hver. I 1963 skrev Kolbjørn Skaare at Mynt- og medaljesamlingen burde ha minst 50 kvadratmeter til disposisjon for sin utstilling⁶⁶, på dette tidspunktet hadde den vel knapt det halve, og det skulle igjen meget snart bli redusert til ingenting.

⁶¹ Antikv.avd. forhandl.protokoll, fol. 2v; og fol. 3r, sak 6.

⁶² Protokoll for den historisk-antikvariske avdeling 1876-84, fol. 29. Et fotografi fra den historiske utstillingen i museet i 1898, viser trolig nettopp disse tre stykker inventar, dvs ganske svære skap, omtrent 3 m i lengden og 1,5 m i bredden, som for oven ble avsluttet med to pultmontre skrånende ned mot begge lengdesider, se foto I 42c.

⁶³ Ibid. fol. 32.

⁶⁴ Ibid. Fol. 12r, møte 5. april 1899, sak 2.

⁶⁵ *Bergens Museum 1925*, s. 358f. Se også foto, I 19, myntsamlingen, trolig i museumsbygningens 1. etasje, trolig fra kort før 1900 (fig. 7).

⁶⁶ Brev til Historisk museums ledelse, datert 28. februar 1963.

Hvis vi tenker på den inntil da vanlige måten å stille ut myntmateriale på, var det derfor et til dels dramatisk brudd med denne hittidig nokså snevre praksis for presentasjon av mynter og medaljer, da museet i 1963 presenterte en stor kulturhistorisk utstilling, ”Iuno Moneta. Betalingsmidler gjennom tidene”. Nettopp fordi den først og fremst ble laget av etnografen Kjell Falck, på dette tidspunkt med ansvaret for samlingen, ble det anlagt et kulturhistorisk fremfor et numismatisk perspektiv. Således brøt denne utstillingen i høy grad med tidligere utstillinger av slikt materiale. Utstillingen ble ikke bare en stor suksess (fig. 8), men ble vist flere andre steder, blant annet på Historisk museum i Oslo.⁶⁷ Dette ble imidlertid også Mynt- og medaljeutstillingens svanesang når det gjelder formidlingen. Ved årsskiftet 1964-65 stengte utstillingen av mynter og medaljer i det som nå het Historisk museum. Siden da, altså i nå vel 40 år, har det ikke vært noen utstilling av mynter og medaljer på Bergen Museum.

Fig. 8
Fra utstillingen ”Iuno Moneta – betalingsmidler gjennom tidene” på Historisk museum 1963.

Medaljesamlingen i det 21. århundre

I årsplanen for 2001 ble arbeidet med Mynt- og medaljesamlingen satt opp som et prioritert område. Fra januar til mars dette år ble da et eget magasinrom med arbeidsplass til katalogisering m.m. innredet i ”Historisk museum”, dvs. De kulturhistoriske samlingers bygning i Haakon Shetelig's plass 10. Her ble alt det materialet som samlingen omfatter samlet: Mynter, sedler, medaljer, ordener, jakkemerker, signeter, seglavtrykk og gipsavstøpninger. Rent fysisk er det nå om ikke optimalt så likevel tilfredsstillende oppbevart.

⁶⁷ Det ble utgitt et lite teksthfte som ga en kort innføring i betalingens historie, og utstillingen var for øvrig kanskje en av de første skiftende utstillinger som ble sponset av næringslivet, nemlig av Bergen Privatbank.

I 2003 ble arbeidet med mynter og medaljer i Norge drøftet mellom universitetsmuseene i Bergen, Oslo og Trondheim, en prosess som faktisk begynte på den XIII internasjonale numismatiske kongress i Madrid, Spania, i september det året (fig. 9).

Fig. 9

Fernando J3sus, Spania: Den XIII internasjonale numismatiske kongress i Madrid 15-19 september 2003. 2003. Preget bronse-medalje med sandbl3st overflate. Diam. 80 mm., vekt 300 gr. Innkj3pt til samlingen i 2003.

Resultatet var at det var konsensus om at Mynt- og medaljesamlingen ved Bergen Museum skulle bli det nasjonale senteret for forskning og formidling av medaljer. Grunnen til dette var at nettopp at forskningen i medaljer i s3rlig grad krever en ikonografisk kompetanse som jo Bergen Museum faktisk disponerte.⁶⁸ Siden 2005 er den ansvarlige konservator ved samlingen, professor Henrik von Achen, norsk delegat til FIDEM, F3d3ration Internationale de la M3daille. For 3 f3lge opp dette engasjementet vedtok Universitetet i Bergen i 2004 3 lyse ut en stipendiatstilling 3remerket arbeidet med religi3se medaljer. I mars 2005 tiltr3dte Eli Heldaas Seland denne stillingen med et prosjekt om det 19. 3rhundredes religi3se medaljer med s3rlig vekt p3 3 medaljer knyttet til Maria-visjoner. Nedenfor (fig. 10) vises en av de masseproduserte medaljene som, etter Vincent-s3steren Catherine Labour3s visjon i 1830, fra 1832 ble spredt ut over den katolske verden i et enormt antall.

⁶⁸ Se f. eks. Henrik v. Achen: *Words of Comfort in Distressing Times. The iconography of a silver medal from 1630*, i: *Proceedings from XIII Congreso Internacional de Numism3tica Madrid 2003*, ed.s Carmen Alfaro, Carmen Marcos and Paloma Otero, Madrid 2005, p. 1697-1703.

Fig. 10
Den undergjørende Maria-medalje fra 1830, masseprodusert eksemplar fra det 20. århundre, utført i aluminium, oval, 20 x 15 mm. Aversen viser Jomfru Maria, aversen hennes monogram over Jesu og Marias hjerter. Anskaffet til samlingen i 2004.

Når det gjelder katalogiseringen, er det etablert et nasjonalt samarbeidsprosjekt, der landets offentlige samlinger fra 2007 etter hvert blir tilgjengelige på nettet. Arbeidet med digitaliseringen ledes fra Bergen, i nært samarbeid med Norges Bank. Arbeidsdelingen innen Norge har altså ført til at det her i landet er Bergen Museum som satser på medaljer når det gjelder innsamling, forskning og formidling.

Fig. 11
Elisabeth Koster, England: Apokalypsen, Johannes' visjon, Åp. 1,12-16. 2000. Støpt bronsemedalje med to ulike nyanser av patinering. Diam. 91 mm., vekt 298 gr. Innkjøpt til samlingen i 2004.

I Bergen har medaljesamlingen da satt opp følgende mål: å bygge opp en representativ samling av religiøse medaljer fra alle land og fra alle epoker (jf. fig. 11), og å videreutvikle samlingen av norske medaljer til å bli mest mulig komplett. I tillegg vil enkelte medaljer bli ervervet av andre grunner, i hovedsak for å kunne vise den formale og tematiske bredden i medaljen som estetisk og kommunikativt objekt. Når det gjelder innsamling vil hovedvekten ligge på moderne medaljer.